

Vrijwilligerswerk in België: gemeten en gewogen

Loose, M., Gijssels, C., Dujardin, A. & Marée, M. 2007. *De meting van het vrijwilligerswerk in België: Kritische analyse van de statistische bronnen met betrekking tot het vrijwilligerswerk in België*. Brussel: Koning Boudewijnstichting.

Vrijwilligerswerk biedt een belangrijke meerwaarde aan de maatschappij. Met hun inzet bieden vrijwilligers een antwoord op maatschappelijke noden en verwachtingen. Een antwoord dat niet door economische organisaties of overheidsinstanties geboden wordt. Ondanks dit maatschappelijke belang, stellen we vast dat gesystematiseerde cijfergegevens over het vrijwilligerswerk niet ruim verspreid zijn in België. Verschillende onderzoekers hebben reeds getracht adequate ramingen te maken van het aantal vrijwilligers in België en relevante sociale en sociaaleconomische kenmerken van de vrijwilliger te onderkennen. De diversiteit van de gehanteerde definities en meetinstrumenten, de verscheidenheid van de benaderingswijzen en de versnippering van de bestaande gegevens maakt het verzamelen en vergelijken van de beschikbare cijfergegevens echter niet eenvoudig. In een onderzoek, in opdracht van de Koning Boudewijnstichting, hebben we de beschikbare cijfers en inzichten terzake op een systematische wijze geanalyseerd. In dit artikel geven we een korte samenvatting van de resultaten.

Inleiding

In opdracht van de Koning Boudewijnstichting stelden we ons, in het hier samengevatte onderzoek, tot doel om de beschikbare cijfergegevens met betrekking tot het vrijwilligerswerk in België op een systematische manier te analyseren, in perspectief te plaatsen en te ontsluiten naar een breder

publiek. In onze analyse weerhielden we enkele primaire bronnen en studies die voldoen aan een aantal basisvereisten met betrekking tot wetenschappelijkheid. Primaire bronnen zijn studies die originele, tot dan toe ongepubliceerde cijfers bevatten, alsook studies die de meest recente cijfers presenteren op basis van een bepaalde databank. De basisvereisten ten aanzien van wetenschappelijkheid waren: nastreven van representatieve gegevens, gebruik van secuur geconstrueerde meetinstrumenten die werden gecontroleerd op hun validiteit en betrouwbaarheid, mogelijkheid tot reproduceren van de meting. Aan de hand van deze criteria weerhielden we dertig studies die sinds 1995 waren gepubliceerd en die ons een inzicht verschaffen in de kenmerken van het vrijwilligerswerk in België. Om de tekst niet onnodig te verzwaren, werden de referenties naar de betreffende onderzoeken niet opgenomen. We verwijzen de geïnteresseerde lezer graag door naar het originele rapport dat kan worden geraadpleegd op de website van de Koning Boudewijnstichting.¹

De meting van vrijwilligerswerk: verschillende benaderingen

Een belangrijke vaststelling is dat in de verschillende studies vrijwilligerswerk zeer verschillend benaderd wordt. Ten eerste blijkt dat de wijze waarop vrijwilligerswerk gedefinieerd wordt, verschilt naargelang de bestudeerde studie. Zo integreren sommige studies bijvoorbeeld 'informele zorg' in hun concept van vrijwilligerswerk terwijl andere dat niet doen. Een bijkomend probleem is dat definitie en afbakening van vrijwilligerswerk vaak impliciet blijven, waardoor men de oorspronkelijke databronnen dient te raadplegen om te kunnen begrijpen waar men naar verwijst.

Daarenboven hanteren de studies ook verschillende benaderingen om het vrijwilligerswerk te meten. Studies verschillen ook in het geografische gebied dat ze bestrijken. Bepaalde studies bestuderen vrijwilligerswerk op nationaal niveau, andere beperken zich tot een regio of gemeenschap, nog andere richten hun analyse op een of meerdere gemeenten. Hetzelfde geldt voor de reikwijdte van de gegevens. Bepaalde studies maken gebruik van een databank waarin vrijwilligerswerk een van de vele thema's is, andere hanteren gegevens die uitsluitend op vrijwilligerswerk betrekking hebben. Ook de beoogde populatie kan verschillen, zo hebben bepaalde studies slechts betrekking op één verenigingstype.

Tot slot blijken enquêtes ook te verschillen wat betreft hun analyse-eenheid. Dit onderscheid valt samen met een verschillende theoretische en disciplinaire benaderingswijze. Enquêtes die zich richten op het individuele niveau, blijken eerder geënt op sociaalwetenschappelijke theorieën omtrent sociaal kapitaal, sociale cohesie en sociale participatie. Bevragingen die zich richten op het organisationele niveau (de vereniging) sluiten eerder aan bij een non-profitbenadering waarbij het een belangrijke doelstelling van het onderzoek is om de economische impact van vrijwilligerswerk te meten.

Deze verschillen blijven niet zonder gevolgen. Immers, de manier waarop men vrijwilligerswerk interpreteert en in de enquêtes benadert, oefent een invloed uit op de kwantitatieve resultaten die men uiteindelijk zal bekomen. We stellen dan ook vast dat de gerapporteerde cijfers erg uiteen lopen en

dat ze elkaar op bepaalde punten zelfs tegenspreken. De verschillende benaderingswijzen hebben elk hun eigen voor- en nadelen die uitgebreid worden besproken in het originele rapport.

De omvang van het vrijwilligerswerk in België

De gepresenteerde cijfers geven duidelijk aan dat het vrijwilligerswerk geen verwaarloosbaar fenomeen is. Naargelang de studie zouden 1 tot 1,4 miljoen Belgen zich inzetten als vrijwilliger. Andere studies geven aan dat van de ondervraagde personen 12% tot 20% verklaart zich in vrijwilligersactiviteiten te engageren. De grote variatie kan verklaard worden door de verschillende benaderingswijzen die auteurs hanteren met betrekking tot de frequentie van het vrijwilligerswerk, de beoogde types van vrijwilligerswerk, de bestudeerde populatie, enzovoort. Globaal genomen geeft een hele reeks studies een stijgende tendens weer in het aantal vrijwilligers over het afgelopen decennium. Deze evolutie lijkt samen te hangen met de evoluties die vastgesteld worden in het verenigingsleven. Verschillende studies melden immers een stijging in termen van het aantal verenigingen.

Uitgedrukt in voltijdse equivalenten wordt het vrijwilligerswerk in België geschat op iets meer dan 76 000 tot bijna 249 000 voltijdse betrekkingen. Rekening houdend met het aantal vermelde vrijwilligers komt dit overeen met een schatting van een individuele vrijwillige inzet van minder dan een halve dag per week tot meer dan zeven uur per week. Op basis van de enquêtes die bij individuen werden uitgevoerd komt men tot de bevinding dat vrijwilligers zich gemiddeld vier à vijf uur per week inzetten, met een grote variatie. Sommigen stellen zich minder dan één uur per week in te zetten, anderen melden meer dan tien uur vrijwillige inzet per week.

Op basis van de resultaten van een enquête bij verenigingen die ook personeel tewerkstellen blijkt dat verenigingen gemiddeld op 72 vrijwilligers beroep doen. Dit globale cijfer verbergt een grote verscheidenheid aan praktijken in de verschillende verenigingen. Een groot gedeelte van de verenigingen telt niet meer dan tien actieve vrijwilligers, de meeste verenigingen zou men dan ook als 'kleine

en middelgrote verenigingen' kunnen benoemen. Bekijken we het aantal vrijwilligers dat gemiddeld per week vrijwilligerswerk verricht ten behoeve van de verenigingen dan blijkt uit de studies dat verenigingen voor het merendeel een beroep doen op een vaste kern van regelmatige vrijwilligers, eerder dan op een groot aantal occasionele vrijwilligers.

Waar vinden we vrijwilligers en wat doen ze daar?

Vrijwilligers blijken actief te zijn in alle sectoren. Dit zou voornamelijk verklaard worden door de aanwezigheid van vrijwilligers in de raden van bestuur van verenigingen.

Er blijken wel grote verschillen te zijn in de verdeling van het vrijwilligerswerk over de diverse activiteitensectoren. Een grote proportie van de vrijwilligerspopulatie is actief in de culturele sector en de sectoren van sport en vrije tijd. Vrijwilligers engageren zich voor het grootste deel in verenigingen die diensten verlenen aan hun leden en in verenigingen die wat hun activiteiten betreft sterk aanleunen bij het lokale leven. Studies vinden heel wat 'actieve leden' terug in verenigingen voor sociale dienstverlening, buurtcomités, parochiale verenigingen en actiegroepen. Vrijwilligers zijn in mindere mate actief in sectoren die sterk geprofessionaliseerd zijn, het gaat voornamelijk om de sectoren gezondheidszorg, onderwijs en onderzoek.

Vrijwilligers blijken binnen een vereniging over het algemeen meerdere activiteiten uit te voeren. Zij nemen vooral taken op zoals deelname aan de raad van bestuur, animatie en organisatie van activiteiten, beheer, secretariaatswerk en fondsenwerving. Ze blijken veel minder betrokken te zijn op activiteiten die eerder specialistisch zijn van aard, zoals psychologische bijstand, de verzorging van personen en het verstrekken van therapieën.

Het profiel van de vrijwilliger

Wanneer we het profiel van de vrijwilliger bekijken stellen we vast dat we in verschillende studies geconfronteerd worden met uiteenlopende en zelfs tegengestelde bevindingen. Deze verschillen han-

gen sterk samen met de wijze waarop vrijwilligerswerk wordt gemeten en afgebakend in de diverse studies.

... naar geslacht

De resultaten wijzen uit dat mannen en vrouwen een eigen profiel hebben wat betreft hun participatie aan vrijwilligerswerk. Mannen blijken meer dan vrouwen aanwezig in de vrijwilligerspopulatie. Vrouwen blijken meer tijd te spenderen aan zorg voor familie, vrienden of burens (vrijwillige informele zorg). Ook binnen het georganiseerde vrijwilligerswerk blijken ze zich vaker dan mannen in te zetten voor activiteiten in het domein van sociale dienstverlening en persoonszorg. Over het algemeen zijn vrouwen minder dan mannen te vinden in bestuursfuncties en zijn ze ondervertegenwoordigd in het vrijwilligerswerk in het kader van de sportverenigingen.

... naar leeftijd

Wat betreft de leeftijd van vrijwilligers stellen we minder eensgezindheid vast. De afbakening van de onderzoekspopulatie heeft een belangrijke invloed op het waargenomen leeftijdsprofiel van de vrijwilligers. Zo onderlijnen bepaalde auteurs bijvoorbeeld een groot vrijwilligersengagement bij veertig- tot zeventigjarigen, terwijl anderen een groot aantal jongeren tussen 15 en 24 jaar in vrijwilligersactiviteiten menen te vinden, met name dan in de jeugdbewegingen

Ondanks de waargenomen tegenstrijdigheden, stellen bepaalde auteurs toch een tendens vast waarbij vooral de oudere leeftijdscategorieën een groter gewicht krijgen in de vrijwilligerspopulatie. Dit zou voornamelijk samenhangen met de vergrijzing die zich in de maatschappij afspeelt, maar ook met een licht gedaald participatieniveau binnen de jongere leeftijdscategorieën.

... naar arbeidsmarktstatuut

Opnieuw zijn de bevindingen hier uiteenlopend. Bepaalde auteurs stellen vast dat voltijds of deeltijds tewerkgestelden het sterkst vertegenwoordigd

zijn binnen de vrijwilligerspopulatie, gevolgd door een iets lagere vertegenwoordiging van de gepensioneerden. Andere studies vermelden dat de intensiteit van het vrijwillige engagement het grootst is onder de niet-beroepsactieven, meer bepaald bij degenen die jonger zijn dan 25 en degenen die ouder zijn dan 55. Bij de groep van beroepsactieven, vooral degenen die deeltijds tewerkgesteld zijn, stelt men een minder intensief engagement vast.

... naar opleidingsniveau en familiale achtergrond

Wat betreft het opleidingsniveau van de vrijwilliger zijn diverse studies het er over eens dat hogeropgeleiden en relatief vermogende individuen meer dan gemiddeld actief zijn als vrijwilliger. Ten slotte toont een aantal studies aan dat vrijwilligers vaak zijn opgegroeid in een gezin waar ook reeds aan vrijwilligerswerk werd gedaan.

Tot besluit, naar een eenduidige enquête over vrijwillige inzet

Uit de verschillende studies die het fenomeen vrijwilligerswerk benaderen, komt heel wat zinvolle informatie naar voor. Ten eerste stellen we ondubbelzinnig vast dat de omvang van het vrijwilligerswerk in België niet te verwaarlozen valt. Ten tweede blijkt uit de beschrijving van het profiel van de vrijwilligers, dat bepaalde groepen minder of anders aanwezig zijn in de vrijwilligerspopulatie.

De resultaten van de verschillende studies zijn echter niet steeds eensluidend. We stellen vast dat er nog steeds heel wat grijze zones bestaan die ons belemmeren om een precies zicht te krijgen op het fenomeen vrijwilligerswerk. Zo is bijvoorbeeld de schatting van het aantal vrijwilligers in België onderhevig aan een grote onzekerheidsmarge. De schattingen lopen uiteen van 1 tot 1,4 miljoen vrijwilligers. In arbeidsvolume uitgedrukt is de marge zo mogelijk nog groter. De ene schatting kan de andere daar zelfs tot het dubbele overtreffen. Ook wat het profiel van de vrijwilliger betreft, is het beeld dat naar voor komt uit de verschillende studies relatief wazig, gegeven de verschillen en contradicties in de enquêteresultaten.

Een aantal belangrijke verklaringen hiervoor werd reeds eerder aangegeven. Ze houden verband met de definitie van het vrijwilligerswerk (die van studie tot studie kan verschillen), de methodologie die in het kader van de enquêtes wordt gehanteerd, de gekozen analyse-eenheid (individuen of organisaties), de populatie waar de enquête op mikt (sommige enquêtes hebben slechts betrekking op verenigingen die ook bezoldigd personeel in dienst hebben) of de representativiteit van de steekproef, en dit naast het feit dat de cijfers niet allemaal even actueel zijn en op verschillende jaren betrekking hebben.

Een echt volledige en exhaustieve enquête naar vrijwilligerswerk moet in België dus nog worden uitgevoerd. Zo een enquête zou in de eerste plaats moeten vertrekken van een duidelijke omschrijving van wat men wil omvatten met het fenomeen vrijwilligerswerk. In het rapport suggereren we een kader waaraan zo een definitie zou kunnen opgehangen worden. Een tweede basisvoorwaarde betreft de constructie van een voldoende grote en uitgebalanceerde steekproef die voldoet aan de noodzakelijke criteria van representativiteit zodat solide extrapolaties op landelijk niveau kunnen gemaakt worden. Ten derde leerden we dat de vraagformuleringen in de enquêtes een belangrijke impact hebben op de uiteindelijke meetresultaten. Veel zorg zal dan ook moeten besteed worden aan het samenstellen van een valide en betrouwbare enquête.

Inhoudelijk menen we dat een nationaal onderzoek naar het fenomeen van vrijwilligerswerk twee standpunten dient in te nemen: een luik waarin de individuen bevraagd worden over hun vrijwillige inzet en een tweede luik waarin de organisaties bevraagd worden over hun inzet van vrijwilligers. Gegeven de specifieke kenmerken van deze twee benaderingswijzen zijn ze in feite complementair en zal de vergelijking van hun resultaten toelaten een meer volledig en betrouwbaar beeld te construeren van het vrijwillig engagement.

Om tot een meer specifiek en diepgaand begrip te komen van het vrijwillige engagement, zou een enquête op nationaal niveau moeten aangevuld worden met kleinschaligere maar dieper gravende analyses, bijvoorbeeld op sectorniveau of aan de hand van casestudies. Daarbij zal het belangrijk zijn om

steeds de vergelijkbaarheid van de resultaten te bewaken. Indien aan deze voorwaarde wordt voldaan kan tot een werkelijk diepgaand begrip van vrijwillige inzet gekomen worden.

*Maxime Loose
Caroline Gijssels
HIVA – K.U.Leuven*

*Anne Dujardin
Michel Marée
Centre d'Economie Sociale – ULg*

Noot

1. <http://www.kbs-frb.be/publication.aspx?id=219220&LangType=2067>.